

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻՑ

Օրինադժերի պաշտօնական լատարարութիւնը, — Համաժողովները Ռուսաստանում, — Հացալին լանձնաժողովը, — Պետական բանկի կանոնադրութիւնը, — Մասնակցութիւն Չիկագոյի աշխարհահանդիսում, — Սիրիական երկաթուղին, — Գինեկեղծութիւնը, — Դումաների նոր ընտրութիւնները, — Ուանողները և խուերան, — Բժշկական կուրսեր, Թւանշանները դպրոցներում, Գիւղական դպրոց և գիւղատնտեսութիւն, — Ձիժովի կտակը, — Հոգևորականների ապահովութիւնը, — Նրկու մահացուցակներ, — Խառն լուրեր, — Նոր գրքեր

Ռուսաստանը դարձեալ մի լաւաջաղիմական քաղաքաւ։ Մինչև այս տարի մամուլը կամ ժողովուրդը ոչ մի հաստատ տեղեկութիւն չէին ունենում այն խնդիրների մասին, որոնք որոշած են լինում քննութեան ենթարկելու պետական խորհրդի մէջ։ Կողմնակի ճանապարհներով հատուկոր լուրեր հասնում էին լրագիրներին, բայց այդ լուրերը մասամբ հիմնովին սխալ էին լինում։ Նոյն իսկ ճիշտ տեղեկութիւնների մասին մամուլը վախելով էր կարծիքներ չափնում, թէ մի գուցէ իրան անլարմար դրութեան մէջ գնէր։ Ներկայ տարւալ սկզբից «Պետական համաւարներ» լրագիրը սկսել է զետեղել կարճարոտ տեղեկութիւններ պետական խորհրդում քննելիք այն գործերի մասին, որոնց չափնի անելը անլարմար չէ կամ թէ որոնք ունին աչքի ընկնող ընդհանուր նշանակութիւն։ Նոյնպէս պիտի հրատարակեն այն գործերը, որոնց հետ մամուլին վաղօրօք ծանօթացնելը ցանկալի կլինի։

Այս առիթով ահա թէ ինչ է ասում «Ռուսական միտք» ամսագիրը։ «Մենք չենք կասկածում, որ մօտ ապագայում ցանկալի կը դառնալ վաղօրօք ծանօթացնել մամուլին ոչ թէ մի քանի, այլ բոլոր դործերի հետ, որոնց մտադրութիւն կալ քննելու օրէնսդրական կարողութեան լիչեալ հրատարակութիւնը մի տեսակ հրաւէր է հասարակութեան նպաստելու օրէնսդրական գործողութեանը մամուլի միջոցով։ Մենք հաւատացած ենք, որ ռուսական մամուլի լաւագոյն օրդանները, որպէս պատասխան այդ հրաւէրին, կաշխատեն լրջօրէն և ուշադրութեամբ քննելու իւ-

րաքանչիւր օրինագիծ և արդարեւ կը կատարեն իրանց պարտքը հալը-
նիքի առաջ, Սակայն ամենքին չալտնի է, որ օրէնսդրութիւնը ստանձնում
է իւր վերջնական կերպարանքը կառավարչութեան (ադմինիստրացիայի)
գործունէութեան մէջը:

Վերջին տարիներս Ռուսաստանում օրէց-օր տարածւում է համաժողո-
ղովներ կազմելու գեղեցիկ սովորութիւնը: Համաժողովներ կազացել են և
և կալանում են գիւղատնտեսական, առևտրական, առողջապահական և
ալլ զանազան խնդիրների առիթով: Համաժողովների ինիցիատորը շատ
անգամ ինքը կառավարութիւնն է հանդիսանում և առհասարակ, որպէս
փորձը ցոյց է տալիս, նա նշանակութիւն է տալիս ժողովրդի, մասնաւոր
մարդկանց կարծիքներին, որ արտապատում են մանաւանդ համաժողով-
ների միջոցով: Նորերումս ֆինանսների միւնիստրը խօսելով վաճառական-
ների ներկայացուցիչների հետ բորսային շահադիտութիւնը (спекуляция)
սահմանափակելու հարցի մասին, չալտնեց թէ միւնիստրութիւնը ինքն էլ
կարող էր միջոցներ որոնել շահադիտութեան դէմ, բայց ցանկալի է որ
վաճառականները իրանք մտածեն միջոցների մասին, որովհետև համա-
նման խնդիրների քննութիւնը միւնիստրութեան մէջ կարող է պատահ-
մամբ վնասել առևտրի շահերին: Այդ առիթով «Ռուսական միտք» ամսա-
գիրը հետևեալ նկատողութիւնն է անում.

«Եւ իսկապէս հասարակական կեանքը ալնքան բարդ է, նա տա-
րէցտարի դուրս է բերում ալնքան նոր հարցեր, որ ազնիւ և բարեմիտ
կառավարութիւնը չէ չափազանցնում իւր ուժերը և կատարելապէս
անհնար է գտնում պատրաստի ծրագիր ներկայացնել հասարակական
ամեն մի նոր հարցի համար: Կառավարութիւնը կարող է ամենաքանակալի
նպատակներ և բաւականաչափ գիտնական պատրաստութիւն ունենալ,
բայց նորա սովորական թույլ կողմը մնն է, որ նա բազմիցս չէ զգում ալն
տպաւորութիւնները, որոնք խառնշտորում կամ կործանում են մասնաւոր
մարդկանց ամբողջ տնտեսութիւնը: Մորէլն է գալիս, Հետեւեալն ճանճ
է չալտնում, անասունների հիւանդութիւնը ամբողջ նահանգներ է աւե-
րում, ռուսական հացը արտասահմանում գնի չէ գնում, վարկը առևտրի
փոխանակ շահադիտութեանն է ծառայում, երկաթուղային տարիֆը ան-
կանոն է կազմած, տեղական ինքնավարութիւնը վնասւում է ալն պատ-
ճառով որ հասարակութեան մի քանի մասերը իրաւունքներից զուրկ են,
ժողովրդական դպրոցը բազմաթիւ անլարմարութիւնների է հանդիպում
նորա վերաջ նշանակւած բազմաճիւղ հսկողութեան պատճառով — ալս բո-
լորը աւելի թույլ ազդեցութիւն է անում մի պաշտօնեակի, քան թէ մլլ
դասակարգերի վերալ: Պաշտօնեաների ռոճիկը ապահովւած է, նոքա չեն

տալիս երեխաներին սկզբնական դպրոցներ և ալլն, Ուրեմն շատ անգամ պաշտօնեան չէ կարող անմիջապէս ըմբռնել ալս ու ալն պալմանների անվարարութիւնը: Բայց սոցա անմիջապէս ըմբռնողութիւնը մեծ նշանակութիւն ունի: Գիւղատնտեսը, գործարանատէրը, բժիշկը, առետրականը, հասարակ քաղաքացին, գիւղացին կարող են լոյս գցել կենսական խնդիրների վերապ, ոչ թէ գրքերից վերցրած, ալլ ուղղակի զգացած, տեսած, լսած օրինակներով: Ուշադրութեամբ զննելով շրջապատը մենք կարիք ենք զգում ալնպիսի ահագին գործունէութեան հալոնիքի գէթ հանդարտ լառաջադիմութեան համար, որ անհրաժեշտ ենք համարում գործի մէջ տեսնել ոչ միայն ալն քաղաքացիների ուժերը, որոնք ժամանակ առ ժամանակ հրաւիրւում են համաժողովներին, լանձնաժողովներին և խորհուրդներին, ալլ առհասարակ ամեն մէկ առողջամիտ և ազնիւ անձնաւորութեան ուժը:

Վերջերս կազմած լանձնաժողովներից մի նշանաւորն էլ հացալին լանձնաժողովն է, որը ուշադրութեան առաւ մանաւանդ հացերի առետրական դասաւորութեան խնդիրը: Ֆինանսների միջխտրութեան մէջ մշակւել են ծրագիրներ համաման դասաւորութեան համար: Բազմաթիւ հողագործների և հացի առետրականներ համաձայն են դասաւորութեան սկզբունքին, ըստ որում նոքա ցորենը բաժանում են երկու տեսակի ամառալին և ձմեռալին ու լետով սպիտակ, կարմիր, նախշուն, վափուկ, պիրք: Յետոյ նոքա ընդունում են որ ցորենի խառնուրդը պիտի երկու տոկոսից աւել չը լինի, հաշւելով ալս թւի մէջ կէս տոկոս փոշի, քար և աւաղ: Նոյնպէս ցորենը պիտի ծլած չը լինի և վերջապէս բոլորովին անցանկալի է կտկուղ և կոշտ ցորենների խառնելը: Առետրի դեպարտամենտը խորհրդին ներկայացրած զեկուցման մէջ ընդունում է, որ նաւահանգիստներում հացերի դասաւորութիւն մտցնելը շատ բարերար ազդեցութիւն կունենալ հացի պատրաստելու ձևի վերապ նորա արդիւնաբերութեան տեղերում և ներքին պահեստի կենտրոններում, կտտիպէ գիւղատնտեսին լաւացնել հացերի կուտուրան, իսկ գնողներին—լարմարացնել հացի բնաւորութիւնը և մաքրութիւնը ալն տեսակներից մէկին, որ պահանջւում են նաւահանգիստներում: Այնուամենայնիւ արտասահման տանող հացերի համար պարտաւորեցուցիչ դասաւորութիւն նշանակելը դեռ վաղաժամ է համարւում, մանաւանդ ցորենի համար հետեւեալ պատճառներով: 1) Դեռ մենք տեղեկութիւն չունենք թէ ինչ դասաւորութեանց է ենթարկւում մեր ցորենը արտասահմանեան շուկաներում: Մենք չգիտենք թէ որքան խառնուրդ և թացութիւն կարելի է թող տալ արտահանող ցորենների տեսակների մէջ, ուստի և չենք կարող ուղիղ եզրակացութեան գալ, թէ

որքան պիտանի է ենթադրեալ դասաւորութիւնը օտար գնողներէ համար։ 2) Ներկաւումս գործադրող պատրաստութեան ձևը նոյնպէս արգելքներ է դնում դասաւորութեան սխառմալին։ Գնողը առնելով ցորենը գիւղացիներէից և մանր երկրագործներէից, մեծ մասամբ բոլորովին չէ մտածում ապրանքի միատեսակութեան և մաքրութեան մասին։ Նա հաւաքում է միասին զանազան ձևի, գոյնի, կշռի հատիկները և շատ անգամ էլ խառնում է ցորենի հետ ուրիշ հացահատիկներ և փոշի։ Այդպիսի ցորենը անհնար է նաւահանգիստներում որ և է տեսակին չատկացնել։ Անհնար է նոյնպէս մանր պարտեաներից միատեսակ բեռը պատրաստել շոգենաւի համար, մանաւանդ ալն նաւահանգիստներում, որտեղ ցորենը բերում է երկաթուղիով, ջրով և սալերով ինչպէս օրինակ Օդեսսայում և Բոստոնում։ Այս նաւահանգիստներում ցորենի դասաւորութիւնը հնարաւոր է միայն ալն պարտեաների համար, որոնց բերողները խոշոր երկրագործներն են, կամ թէ որոնք պատրաստած են անմիջապէս արտահանողներէ ձեռքով, որովհետև սոցա համար «բարի անուանը» զին ունի։

Ուրեմն մինչև որ երկրի մէջ կը տարածւեն տեղեկութիւններ ալն մասին, թէ ինչպիսի դասաւորութիւն է պահանջւում արտահանող հացահատիկներից, ցանկալի է զբաղւել ծրագրի մշակելով, մանաւանդ ցորենի համար, մասնակցութեամբ օտար շուկաների նշանաւոր գնողներին։ Միւս կողմից պէտք է աշխատել մտցնել Ռուսաստանում ալնպիսի միջոցներ (*экспроприация*), որոնք կազդեն անմիջապէս ռուսական հացահատիկների բարելաւութեան վերաջ և կը կանոնաւորեն հացի առևտուրը երկրի մէջ։

Ոչ պակաս ուշադրութեան արժանի է և ալն լանձնաժողովը, որ ընտրւած է պետական բանկի կանոնադրութեան բարեփոխելու հարցի համար։ Այդ լանձնաժողովը արդէն իւր կարծիքը չափնել է, որի հետ կարճ կերպով կը ծանօթացնենք ընթերցողին։ Քննւած են հինգ խնդիրներ վերաբերեալ բանկի գործառնութեան, միջոցներին, զաւառական ճիւղերին, վարչական կազմակերպութեան և բանկի չարաբերութեանը պետական գանձարանի հետ։

Յանձնաժողովի կարծիքով անհրաժեշտ է զարգացնել արդիւնագործական վարկը, ինչպէս երկրագործութեան նոյնպէս և գործարանական արդիւնաբերութեան համար։ Զեղջի (ուչոտ) ներկաւացրած պարտավորակների գնահատութեան համար պէտք է ուշադրութեան առնել ալն նպատակը, որի համար փոխատուութիւնը (ссужа) պահանջւում է։ Վերաբերեալ մուրհակների ժամանակամիջոցներին՝ անդամներից ոմանց կարծիքով հարկաւոր է ընդունել աւելի երկար ժամանակամիջոցներ, որովհետև Ռուսաստանում շատ անգամ տեղերի հեռաւորութեան և համանման հանգամանքների պատճա-

առի՛ առևտրական շրջան առութիւնները (օրորոտները) ձգձգւում են։ Բայց անդամներն միւս մասը բաւարար է գտնում ներկալուսն ընդունւած վեցամսեայ ժամանակամիջոցը։

Առանձին ուշադրութեան արժանացաւ մանր վարկի խնդիրը։ Կարծիք չալտնեց մինչև անդամ, թէ բանկը պիտի զիջողական տոկոսներ նշանակէ մանր վարկերի համար։

Արդիւնադործական վարկը լանձնաժողովի կարծիքով պիտի լինի երեք տեսակի։ Առաջինը՝ հիմնարկութիւնների դրութիւնը բարեկաւելու կամ նոր հիմնարկութիւններ կառուցանելու համար։ Սրկորդը՝ հիմնարկութիւնները կենդանի և մեռած ինվենտարով ապահովելու համար։ Սրբորդը՝ նոցա շրջանառու միջոցները և էկսպլոատացիայի ծախսերը ծածկելու համար։

Ինչհետար և շրջանառու կապիտալ ձեռք բերելու վարկը լանձնաժողովի կարծիքով պիտի նպատակ ունենալ նոր արժէքներ (ԱՅԻՆ-ՈՍՏԻ) ստեղծելը։ Ուստի իւրաքանչիւր անգամ պէտք է որոշել, թէ որքան արդիւնաւէտ կը լինի մտադրւած ծախսը և ապա հսկել, որ նպատքը գործադրելի որոշած նպատակի համար։ Բայց որովհետև ալդ հսկողութիւնը հեշտ չէ, ուստի որպէս զի բանկի գործակալները կարողանան ի մօտը ծանաթանալ պարտապաններն և նոցա գործերի ապահովութեան աստիճանի հետ, օգտակար է համարւում քարչել դէպի ալդ գործը ուրիշ պաշտոնական անձեր, օրինակ հարկահան տեսուչներ, որոնք մօտիկից ծանօթ լինելով տեղական տնտեսական պայմաններին հետ, կարող կը լինէին նպաստել վարկի ուղիղ ընթացքին։ Բացի ալդ կնթաղրւած է փոխ տալ միջնորդների ձեռքով, որպիսիք կարող են լինել օրինակ զեմստւալին հիմնարկութիւնները, զանազան փոխադարձ վարկի ընկերութիւններ, մասնաւոր վարկալին հիմնարկութիւններ, իսկ գիւղացիների համար աչքի ընկնող տեղական երկրագործները։ Ձեռն կողմից գիւղատնտեսական վարկը պիտի նմանէ սոց-մուրակի վարկին, որը թուլատրւած է պետական բանկին 1884 թվին, ըստ որում բանկը իրաւունք կունենալ նպաստը ապահովացնել ոչ միայն նորա արդիւնաբերական նշանակութեամբ, ալ և մասնաւոր իրական դրաւականներով կամ թէ վստահելի անձնաւորութեանց երաշխաւորութեամբ։ Ինչհետար ձեռք բերելու նպատքը պիտի հատուցանւի պարբերական վճարներով, իսկ շրջանառու միջոցների վարկը կունենալ մշտակալ բնաւորութիւն և բանկը իրաւունք կունենալ նպաստի ապարդիւն գործադրութեան դէպքում պահանջել պարտամուրհակի հատուցումը։ Յանձնաժողովի միւս անդամները ընդդէմ են արդիւնաբերական փոխատուութիւնները անշարժ կալւածներով ապահովացնելու մտքին և գերադասում են ապահովութիւնը անաւարկաներով, որոնց համար փոխատուութիւնները նշանակւում են, օրինակ

ինչնետար ձեռք բերելու համար հէնց գործիքներ տալ և ալլն: Իսկ բանկը ապահովացնելու համար առաջարկում է խիստ պատասխանատուութիւն նշանակել ինչնետարը ծախելու դէմ փոխառութիւնը վերադարձնելուց առաջ և ըստ կարելոյն փողերը վճարել ոչ թէ պարտապանին, ալլ ուղղակի գնելիք առարկաների ծախողին:

Ինչնետար ձեռք բերելու նպատի ժամանակը ենթադրւած է նշանակել 6 տարի, իսկ շրջանառու կապիտալի համար մինչև 12 ամիս, թէև ոմանց կարծիքով սղո շատ է. փոխառութեան քանակութիւնը պիտի լինի ոչ աւել քան շրջանառու կապիտալի կամ ձեռք բերելիք առարկաների գումարի 75 տոկոսը:

Նոյն սկզբունքների վերաջ պիտի հիմնւած լինի և գործարանական վարկը միայն ալն զանազանութեամբ, որ վարկի գումարը պիտի չանցնէ շրջանառու կապիտալի և ձեռք բերելիք առարկաների գումարի 50 տոկոսից, որովհետև գործարանական հիմնարկութեան աղիւնքի աստիճանը աւելի դժւար է որոշել:

Յանձնաժողովը ուշադրութիւն է դարձրել նոյնպէս մանր արդիւնագործական վարկի կազմակերպութեան հարցին և ցանկութիւն է չալտնել քանի մի առանձին ձեեր որոշել ալն նպատակի համար:

Աղբ բոլորը ցուց է տալիս, որ ֆինանսական ներկայ մինիստրը մեծ ուշադրութիւն է դարձնում Ռուսաստանի տնտեսական դրութիւնը վերականգնելու վերաջ և սորան ապացուցները մէկն էլ հետեւալն է. Նոյն մինիստրը որոշել է ուշարկել Զիկագոլի աշխարհահանդէսը առանձին պատւիրակներ, որոնք պիտի ուսումնասիրեն Միացեալ Նահանգների տնտեսական, արդիւնագործական և ֆինանսական գործունէութիւնը: Տնտեսական հետազոտութիւնները դրւած են պրոֆեսսոր Սանժուլի վերաջ, քիմիական տեխնոլոգիայի համար նշանակւած է պրոֆ. Կոնովալով և մեխանիկական տեխնոլոգիայի համար—պրոֆ. Բորիլով: Սոքա ոչ միայն պիտի հետազոտեն աշխարհահանդիսի համապատասխան բաժինները, ալլ և պիտի մանրամասն ծանօթանան Միացեալ Նահանգների աչքի ընկնող հիմնարկութիւնների հետ և նոյնպէս պիտի ժողովն գիտնական և վիճակագրական նիւթեր:

Հետազոտութեանց ծրագրերնրից աւելի նշանաւորն է տնտեսական խնդիրների ծրագրերը, որը կազմել է պրոֆ. Սանժուլ առևտրի ու մանուֆակտուրայի ղեպարտամենտի դիրեկտորի համաձայնութեամբ: Երազրի մէջ մտցրած է սինդիկատների, գործադուլների և միութիւնների հետազոտութիւնը, որոնք սաստիկ տարածւած են Ամերիկայում և սկսած են մուտ դործել նոյնպէս Ռուսաստան: Նոյն պրոֆեսսորը պիտի ուսումնասիրէ

հացի ատեսորին վերաբերեալ պայմանները, օրինակ հացահատիկների դասաւորութիւնը, էլեւատորների գործածութիւնը և այլն. բացի այդ նա պիտի ծանօթանալ տեխնիկական կրթութեան դրութեան, Նաւահանդիստների հիմնարկութեան և համանման բաների հետ:

Վերոյիշեալ խնդիրների մասին պրոֆեսսորները պարտաւոր են տեղեկութիւն տալ Ամերիկայից վերադառնալուց լետու, իսկ մի քանի ամիս կարեւոր խնդիրների մասին պիտի հաշիւ ներկայացնեն հէնց որ նիւթերը ձեռքի տակ կունենան:

Ոչ պակաս ուրախալի տպաւորութիւն են անում «Ֆինանսական համրաւարերի» մի շարք լուծածները Սիբիրիայի կառուցող երկաթուղու նշանակութեան մասին: Հաշիւով լինեալ երկաթուղու երկարութիւնը 7,100 վերստ և ենթադրելով որ նոր գաղթողները կը բնակեն գծի երկու կողմից 100 վերստ տարածութեան վրայ, կը ստանանք մի նեղ բաց երկար տարածութիւն 1,420,000 քառակուսի վերստ մեծութեամբ, որը ամիս է, քան թէ Գերմանեան, Աւստրո-Ունգարիան, Ղուանդիան, Բելգիան և Դանիան միասին վերցրած: Ամբողջ տարածութիւնը թէ կլիմայի և թէ ալ պայմանների տեսակէտից մեծ մասամբ լարմար է հողագործութեան և սորան կից արհեստների համար: Լրագրի կարծիքով այդ տարածութիւնը կը կենտրոնացնէ իւր մէջ բոլոր գաղթականներին:

Այդ բոլորը ուրախալի է: Բայց նշմարում են Ռուսաստանում և տխրալի երեւոյթներ: Որպէս օրինակ բերենք այն նկատողութիւնը, որ անում է «Գլինեգործական ամսագիրը» Մոսկւայի գլինեկեղծութեան արհեստի մասին: Անհերքելի հաշիւները ցոյց են տալիս, որ զանազան տեղերից Մոսկւայ ներմուծւում է տարեկան 510,600 փութ գլինի, իսկ արտահանւում է 676,900 փութ: Ուրեմն ներմուծւած գլինուց քաղաքի միլիոնաւոր բնակիչները խմելուց լետու ոչ միայն չէ պակասում այլ դեռ 166,300 փութ էլ ամեւանում է: Մոսկւայի քաղաքային կալարանում արւած փորձերից երեսց, որ գլինու քանակութիւնը աճում է կեղծելու միջոցով, որը երևում է հետեւեալից: Փորձերից երեսց, որ ինչը տեսակ սպիտակ գլինիներից անխառն էին միայն երկուսը, իսկ տասնումէկ տեսակ կարմիր գլինիներից միայն մէկը բաւարար գտնւեց, իսկ մի քանիսի մէջ գլինու նշույն էր չկար: Ուրեմն իրականութեամբ է նկատում «Գլինեգործական ամսագիրը», թէ զուտ գլինին այժմ այնքան հազաւորւում է, որքան զուտ աղամանդը: Նոյն ամսագիրը հետեւալ նկատողութիւններն է անում: 1885 թւին բարձրացնելով արտասահմանից

բերող գինիների ակցիզը, պրոտեկցիոնիստները չուս ունէին, թէ խաղողի արդիւնաբերութիւնը Ռուսաստանում կը բարձրանայ, գինեգործութիւնը կը լաւանայ և ռուսական գինու արտահանութեան ասպարէզը կը լաւանայ, Բալց իսկապէս ալդ սիստեմից օգտեցին միայն կեղծող—գինեւաճառները, որոնք էժան գնում են արդիւնաբերողներից զուտ գինին և կեղծեւոց վետոյ վաճառում են գործադրողի վերայ եռապատիկ գնով։ Բացի ալդ, կեղծողները տգիտաբար խառնում են գինու մէջ ֆեւասակար և նոյն իսկ թունաւոր նիւթեր, ի վերջոյ ամապիրը կարծիք է չալտնում, թէ օրէնսդրութիւնը անպատճառ պիտի դիմէ վճռական միջոցների չի՛նալ չարիքի դէմ, որը արդէն չափը անցել է։

Ուրախալի չեն նոյնպէս ալն հետևանքները որ ունեցել են նոր կանոնադրութեան հիման վերալ կատարած քաղաքալին ընտրութիւնները մի քանի քաղաքներում։ Առհասարակ շատ քաղաքներում նկատուում է մի տեսակ սառնութիւն թէ ընտրողների և թէ ընտրողների մէջ։ Շատ տեղերում ընտրողները խմբերով հրաժարուում են, ալնպէս որ անհնար է դառնում ձայնաւորների հարկաւոր թիւը լրացնել։

Թէ ովքեր են ընտրւածները, ալդ մասին նոյնպէս չէ կարելի մխիթարել տեղեկութիւններ հաղորդել։ Յալտնի է որ նոր կանոնադրութեան հիմքը կազմում է որոշ տնտեսական ցինդ ունենալը, որից շատ անգամ զուրկ են լինում զանազան ինտէլիգենտներ, մոտաւոր ասպարէզների գործիչներ և ալլն։ Ուստի ձայնաւորների թիւի մէջ մտնում են ոչ ալնքան զարգացած անձնաւորութիւններ, որպէս լինում էր առաջ։ Վերցնենք որպէս օրինակ Սարկովի ընտրութիւնները, որ արդէն վերջացած են։ Ալդ քաղաքում առաջ ձայնաւորները կէսից աւելի ինտէլիգենտներ էին, օրինակ պրոֆիսսորներ, ըժիշկներ, ինժինեներ և ալլն։ Իսկ ալժմեան դումալի մեծամասնութիւնը կազմում են վաճառականներ, արհեստաւորներ, սակաւ գրագէտ նոյն իսկ անգրագէտ տանտերեր, որոնց պարագլուխն է չալտնի բանկալին կուսակցութիւնը։ Նախկին դումալում քաղաքալին զանազան լանձնաժողովներում մասնակցում էին համալսարանի ընկտորը, որպէս մասնագէտ հարկալին գիտութեան մէջ, պրոֆեսսոր Զիխանովիցկի՝ որպէս ֆինանսական լանձնաժողովի նախագահ, պրոֆ. Լադերմարկ, որ հետազոտում էր ջրանցքի խնդիրը, պրոֆ. Տուլոյինով, որ աշխատում էր սանիտարական հարցերի մէջ, պրոֆ. Մորոզով, որ գործում էր քաղաքալին ստատիստիկալի մէջ, պրոֆ. Օստապինկո-շուկաների և առևտրական պահեստների կազմակերպութեան հարցում, պրոֆ. Շիմկով—ժողովրդական լուսաւորութեան գործում և նոյնպէս բազմաթիւ բարձրագոյն կրթութիւն ունեցողներ։ Ալժմ ալդ ամբողջ խումբը մի կողմն է

թողած, իսկ դռման ընկել է բանկային կուսակցութեան ձեռքը: «Զարմանալի չէ—հարցնում է խարկովարնակ թղթակիցներից մէկը—որ երեք բարձրագոյն դպրոցներ, գիմնազիւսներ, մուզէներ, գրադարաններ և ուրիշ շատ լուսաւորիչ հիմնարկութիւններ ունեցող քաղաքի տնտեսութիւնը չանձնւած պիտի լինի աշխարհի մարդկանց կամքին, որոնք հազիւ կարողանում են իրանց ազգանունը գրել»:

Ընթերցողին շատ չը տխրացնելու համար կաշխատեմ աւելի էլ քանի մի ուրախալի տեղեկութիւններ հաղորդել: Յալտնի է որ վերջին խոլերալի ժամանակ բժշկութեան ուսանողները նշանաւոր օգնութիւն հասցրին ժողովրդին: Արձակուրդի պատճառով ուսանողները ցրւած լինելով պետութեան բոլոր մասերում, ոչ մի տեղ պարապ չը մնացին, չը խնայեցին իրանց մատաղ ուժերը և չը վախենալով անխնայ հիւանդութեան ճանդն ընկնելուց, քաջութեամբ նոյն իսկ կատարեալ անձնագոհութեամբ ասպարէշ մտան և ամենաչնչին վարձատրութեամբ, շատերն էլ առանց վարձատրութեան կուսեցին համաճարակի դէմ: Որպէս ապացոյց կը բերենք այն խօսքերի մի մասը, որ ասաց լուսաւորութեան միւնիստրը Մոսկալի կլինիկայում ուսանողների գլխաց: «Ոգտում եմ ներկայ դէպքից—ասաց դրաֆ Գելիանով—որ լալտնեմ ձեզ, թէ այս ամառաւ և աշնան ընթացքում ես լսել եմ ամեն կողմից ամենագովասանական խօսքեր բժիշկ—ուսանողների գործունէութեան մասին խոլերալի դէմ: Ֆինանսների միւնիստրը, որ ճանապարհորդեց շատ նահանգներում, լալտնեց ինձ, որ ինչպէս ամեն տեղ խոստովանւում են, ուսանողները վերաբերել են դէպի իրանց պարտաւորութիւնները անսովոր անձնուրացութեամբ: Նահանգապետների ներկայացրած զեկուցումների մէջ նոյնպէս ուսանողների գործունէութիւնը բնորոշւած է գովելի կերպով: Ինձ հաղորդել են ականատեսները, թէ ձեր ընկերները ոչ միայն լոկ հսկում էին հիւանդներին, ալ և հղբալքարար վերաբերելով ինքեանք տրորում էին նոցա, կերակրում և խմեցնում էին նոցա իրանց ձեռքով: Բալց ինչոր առանձնաւէս նշանաւոր է դարձնում ուսանողների գործունէութիւնը, սա նոցա լատկանիչ համեստութիւնն է: մարդասէր երիտասարդները չէին հպարտանում, չէին մեծամտում իրանց գործերով, ալնպէս որ բացի մերձաւորներից գուցէ ոչ ոք չէր իմանում, թէ ինչ է գործում այս ու այն ուսանողը: Ճշմարիտ է նկատել ոմն, թէ բժշկութիւնը հիմնւած է քրիստոնէական բարեգործութեան վերայ»:

Աղգալիսի պալժառ գոյներով է նկարագրւում ուսանողների գործունէութիւնը: Յիշեալ արդարացի նկատողութիւններին մենք կաւելացնենք և այն, որ անձնէր ուսանողութեան մէջ եղել են զանազան ազգերին և

դաւանութիւններին պատկանող երիտասարդներ, Ուրեմն զարձեւալ մի շօշափելի ապացոյց ալն ձեւաբութեան, թէ գիտութեան դաստիարակչական ազդեցութիւնը մեծ է անհատի վերալ ինչ ազգին և դաւանութեան էլ սլատկանէ նա:

Քանի որ խօսքներս համալսարանական ասպարիզին եկաւ՝ կը բերենք և մի հետաքրքիր լուր. ինչպէս լրագիրները լալտնեցին մտադրութիւն կալ՝ մի քանի համալսարաններում հիմնելու առանձին գործնական կուրսեր, որոնց տնտղութիւնը կը լինի երեք տարի, գործնական բժշկներ պատրաստելու համար, Ընդունելու են և միջնակարգ կրթութիւն չունեցող երիտասարդներ, որոնք կը կարողանան քննութիւն բռնել որոշեալ ծրագրի համեմատ: Կուրսերը ձրի կը լինեն, միայն թէ աւարտողները պարտաւորուած են որոշ ժամանակամիջոցում պալատն վարել ալնտեղ, որտեղ կը նշանակուին բժշկական դէպարտամէնտի կողմից: «Ռուսական համըաւներ» լրագիրը կարծում է, թէ ալդ կուրսերից ոչինչ օգուտ չի կարելի սպասել, որովհետեւ երեք տարուա մէջ չի կարելի պատրաստել ալնպիսի բժիշկներ, որոնց կարելի լինի հիւանդներ լանձնել: Տհաս և կիսապատրաստ բժիշկները աւելի չարիք կը լառաջացնեն, քան բարիք: Բալց Ռուսաստանում բժշկական գործին ըստ կարելուն զարկ տալու համար թերթը առաջարկում է հետեւեալ միջոցները. 1) հիմնել մի քանի բժշկական նոր ֆակուլտետներ, ինչպէս օրինակ հարկաւոր է Ողեսսապի համալսարանին, 2) հիմնել վաղուց մտադրւած կանանց բժշկական ինստիտուտը, 3) բարձրացնել ֆէլդշերական դպրոցների դրութիւնը և ալդպիսով լառաջ բերել լաւ պատրաստւած բժիշկներ և բժշկական օգնականներ և 4) իրաւունք տալ արուսասհմանում աւարտած կին-բժիշկներին իրանց սովորածը Ռուսաստանում գործադրելու:

Մենք կաւելացնենք և հինգերորդ, որ եթէ արտասահմանում աւարտող ռուսահպատակ երիտասարդներին տրէր ալնպիսի իրաւունքներ, որպէս ստանում են Ռուսաստանում աւարտողները, շատերը ռուսահպատակներից բժշկութիւն կուսումնասիրէին արտասահմանեան համալսարաններում և վերադառնալով հայրենիք շատ օգտակար գործունէութիւն կ'ունենալին:

Տեսնենք ալժամ թէ ինչ նորութիւններ կան միջնակարգ դպրոցների աշխարհում: Ռուսաստանի բոլոր միջնակարգ և սկզբնական դպրոցներում ընդունւած է պատասխանած դասը թւանշաններով գնահատելու եղանակը: Թւանշանի նպատակն է ցոյց տալ, թէ աշակերտը որքան ընդունակ կամ աշխատասէր է դասերի մէջ. սակաւն, որպէս նկատել է ուսումնարանական բարձրագոյն վարչութիւնը, շատ ուսուցիչներ չարաչար են գործա-

ծում թւանշանքի՝ Նորերումս միջնակարգ դպրոցներին շրջագիր է ուղարկւած, որի մէջ մատնացոյց է արած լինեալ թերութեան վերալ, Նկատուած է, որ շատ ուսուցիչներ երբեմն ամբողջ դասարանին վատ թւանշան են նշանակում, կարծելով թէ՛ մեծ քաջագործութիւն են անում, Նիժէ դասատան մեծ մասը որոշ առարկայից վատ թւանշան է տոտանում, ալդ չէ նշանակում, թէ աշխարհի բոլոր ծաւրերից ծովերը և անընդունակները ժողովել են մի դասատանում, Այլ ալդպիսի դէպքը գլխաւորապէս ապացուցանում է, թէ ինքը ուսուցիչը անընդունակ կամ թուլ է պաշտօնի մէջ, Ուստի աւելի լաւ է՛ր լինիլ, որ փոխանակ ամբողջ դասատանը սեայնելու, ուսուցիչը աւելի ուշադրութիւն դարձնէր իւր պարապմանց եղանակի վերալ, Շրջագիրը համոզւած է, որ ալդպէս վարելով ուսուցիչը ստիպւած չի լինիլ շատերին վատ թւեր նշանակելու:

Կատարելապէս համակրելի են վերոյիշեալ նկատողութիւնները, բայց մենք աւելի հեռու դնալով կը նկատենք, որ ոչ միայն թւանշանի չար գործածութիւնը հարկաւոր չէ, այլ որ առհասարակ թւանշանի գործածութիւնը առանձին անհրաժեշտութիւն չէ: Թւանշանը ուրիշ մի բան չէ բայց եթէ միջնադարեան ծեծի և ֆալախակալի մնացորդը, ինչ դեր մի ժամանակ ֆիզիկական պատիժն էր կատարում դպրոցում, նոյնը ալժամ աւելի մեղմացած կերպով թւանշանն է խաղում: Բայց անշուշտ ապագայում մանկավարժութիւնը ալնքան կը նրբացնէ ուսուցման մեթոդը, գրաւիչ, հետաքրքիր կը դարձնէ դասերը ալն աստիճանի, որ ուսանողը առանց թւանշանի ի նկատի առնելու հոգով սրտով կը զարգացնէ իւր մտաւոր ուժերը:

Անցնենք ալժամ դէպի սկզբնական դպրոցները: Պետերբուրգի կրթական կոմիտեաը մի Նիստում զբաղւեց ալն հարցով, թէ արդեօք կարելի է զիւղատնտեսական տեղեկութիւնների տարածել սկզբնական դպրոցների միջոցով և հասաւ բացասական եզրակացութեան: Կոմիտեաը գտնում է որ 7—9 տարեկան մանուկներին երկու-երեք տարաւ միջոցում հազիւ կարելի է լինում գրել ու կարդալ սովորցնել, ուր մնաց որ նոքա կարողանալին ըմբռնել գիւղատնտեսական գաղափարներ: Միւս կողմից գիւղատնտեսութեան համար անհրաժեշտ աշխատութիւնները չափից դուրս ծանր կը լինեն վարժուիչների համար, որոնց մասնակցութիւնը սկզբնական դպրոցում անպալման ցանկալի է: Ինչ վերաբերում է վարժապետներին, սոքա էլ ազատ ժամանակը պիտի գործադրեն իրանց մտաւոր հորիզոնը լայնացնելու և խորացնելու վերալ, մինչդեռ վերոյիշեալ կերպով նոցա ծանրաբեռնելը կատարելապէս կը խլէ նոցա ազատ ժամերը: Աւելի ցանկալի է, որ սկզբնական դպրոցը կարողանալ իւր միակ նպատակը բաւարար կերպով իրագործել, որ է գրել ու կարդալ սովորեցնել: Ի հարկէ դպրոցին կից ալգի և պարտէզ ունենալը շատ ցանկալի է, բայց

նոցա մէջ աշխատելը պիտի վարժագետի կամ վարժուհու համար պարտաւորիչ չը լինի:

Բանից դուրս է գալիս, որ Ռուսաստանումն էլ կան «հասարակական գործիչներ», որոնք սիրում են գործածել հասարակաց գումարները իրանց քէֆի համեմատ և ոչինչ հաշիւ չը հրատարակել: Ոմն Չեթով կտակել է հինգ միլիոն ռուբլի Կոստրոմեան նահանգում մէկ միջնակարգ և չորս սկզբնական տեխնիկական դպրոցներ հիմնելու համար: Բայց ահա անցել է 14 տարի և կտակակատարները համարեա ոչինչ չեն արել կտակը գլուխ բերելու համար: Միայն ինչոր գործարանի հետ միացրել են մի գիւղատնտեսական ֆերմա: Այդտեղ էլ փոխանակ ահագին գումարից աղքատ և ընդունակ աշակերտներին նպաստելու, գիրեկտորը զիմում է զեմտովոյին խնդրելով տոկոսներին հիմնել, որի պատասխանը լինում է ահա լանդիմանական խօսքը, թէ միլիոնատէրը օգնութիւն է խնդրում աղքատից: Ահա թէ որ աստիճանի անհոգութեամբ և անընդունակութեամբ են վերաբերում կտակակատարները դէպի հանգուցեալի միլիոնները, որոնց մասին ոչոք ոչոքի հաշիւ չեն կալաւցնել չէ մոռնում: Ասենք թէ կտակակատարները իրաւաբանօրէն պարտաւոր չեն հաշիւ հրատարակելու, բայց ինչ է ասում իրանց խղճի և պատւի զգացմունքը:

Չիթովի կտակի գործը շատ լաւ դաս կարող է լինել ահա հաւրուաների համար, որոնք իրանց կենդանի ժամանակ զրեթէ ոչինչ չեն անում և միայն մահը մօտեցած տեսնելով սկսում են կտակներ անել և զանազան վստահելի թէ անվստահելի կտակակատարներ նշանակել: Զգուշութիւն, պարտններ...

Ռուսաց հոգևորականութեան տնտեսական ապահովութեան հարցը վաղուց արդէն գրաւում է պետութեան ուշադրութիւնը: Թէ վարչական շրջանները և թէ մամուլը շատ են զբաղւել վիչեալ հարցով: Բանը նրանումն է, որ ծուխերը չեն կարողանում տնտեսական բաւարարութիւն տալ եկեղեցականներին: Իսկ վերջին ժամանակներս մանաւանդ ահա տեղերում, որտեղ աղանդները մուտք են գործել, հոգևորականների վիճակը շատ խախտող դրութիւն է ստացել: Մի ժամանակ փորձեցին պակասեցնել ծխերի թիւը, կամենալով ալդպիսով մնացեալ ծխերի դրութիւնը բարձրացնել, բայց փորձը չը չաջողեց, որովհետև ոչոք չը կառնեցաւ իւր եկեղեցուց զրկւել: Ուրիշ անգամ հարց ծագեց, թէ արդեօք լաւ չէր լինի տակաւ նշանակել եկեղեցական պաշտօնավարութիւնների վերաջ, բայց ալդ միտքն էլ անկարմար սեպւելով շուտով թողւեց: Մնում էր միայն, որ

պետութիւնը իւր վերալ վերցնէ հոգևորականութեան ապահովացնելը ռոճիկ վճարելով պետական միջոցներէրց: Այդ գումարը տարէցտարի աւելացնում է: Սակայն ռուսական 39,000 ծխերից առաջմ միայն 19,000-ն է օգտւում լիւշեալ գումարից, իսկ մեծ մասը, գլխաւորապէս ներքին ճահանգների ծխերը անապահով վիճակի մէջ են: Պետութիւնը աշխատում է միջոցներ գտնել և սոցա ապահովելու համար: Այս տարի ևս ակնարկեալ միջոցների վերալ աւելացրած է 250 հազար ռուբլի:

Վերջին ամիսներում Ռուսաստանը կրկին կորցրեց երկու բաւականին աչքի ընկնող օգտաւէտ գործիչներ:

Յունւարի 30-ին մեռաւ Պետերբուրգի համալսարանի պրոֆեսոր Նանսոն, որը չալտնի էր վիճակագրական ասպարէզում թէ տեսական և թէ գործնական աշխատութիւններով: Նորա աշխատասիրած «Վիճակագրութեան տեսութիւնը» նշանաւոր տեղ է բռնում գիտնական գրականութեան մէջ: Նա ունի մի շարք վիճակագրական հետազոտութիւններ վերաբերեալ հացի առևտրին և համանման կարևոր նիւթերին: Նանսոնն էր Պետերբուրգի քաղաքային վիճակագրութեան թէ սկզբնապատճառը և թէ կառավարողը և ալդ մասում շօշափելի օգուտներ բերեց մարաքաղաքի տնտեսութեանը: Թաղման ժամանակ կարդացւեցան մի շարք դամբանականներ, որոնցից մէկում գոկտոր Լիպսկի ալն միաքը չալտնեց, թէ հանգուցեալը ստեղծել է վիճակագիրների մի ամբողջ դասակարգ, որը ընթանում է նորա բացած շաւղով: «Այդ» ամսագրի խմբագիր Չեխով նկատեց, թէ հանգուցեալը վիճակագրութեան միջոցով չալտնի դարձրեց ալն անկիւնները, ուր տառապում էին շատ կոլրեր առանց օգնութեան, իսկ եթէ ներկայումս կոլրերին օգնելու գործը կանոնաւոր ընթացքի մէջ է դրւած, ալդ հանգուցեալի վիճակագրական աշխատութեան հետեանքն է:

Մարտի 9-ին ոմն Անդրիանով վերաւորեց լեւոլւերի երկու գնդակով Մոսկւայի քաղաքագլուխ Ալէքսէյեւին, որը նոն երեկոյեան մեռաւ: Սպանութեան պատճառը ճիշտ չէ որոշւած, սակայն երկու հաւանական ենթադրութիւններ են անուամ: Չարագործը հաւանականօրէն հոգեկան տկարութիւն ունի, շատ ժամանակ չէ, որ նա արձակւել է Նիկոլայու շրջապործի հիւանդանոցից: Բացի ալդ, անցեալ տարի Անդրիանով ինչ որ ծրագիր է ներկայացրել քաղաքագլխին, որ վերաբերում էր ինֆլուէնցիալի բժշկութեան էլէքտրականութեան միջոցով, բայց ալն ծրագիրը չէ ընդունւած անմիտ համարելով: Գուցէ ալդ էլ շարագործութեան առիթ տւած լինի: Ալէքսէյեւը որպէս քաղաքագլուխ շատ օգուտներ է բերել Մոսկւային, ուստի և նորա մահը տխուր ազդեցութիւն արաւ ազգայնակ-

շութեան վերալ, Մոսկւայի դուման միաձայն որոշեց թաղման ծախսերը իւր վերալ վերցնել, դադարի վերալ արժաթեալ պոսակ դնել, դումայի դահլիճում ունենալ հանգուցեալի պատկերը բնական մեծութեամբ և նորա վիշատակը լարգեղու համար նշանակել քաղաքային գումարներէց բարեգործական նպատակներու համար 200,000 ռուբլի:

Կը բերենք քանի մի հետաքրքրական տեղեկութիւններ

«Պետական համբաւաբերը» հաղորդում է, որ 1892 թւին ռուսաց բոլոր համալսարանների քննական լանձնաժողովներում քննութեան ենթարկւեցան 1351 ուսանողներ, որոնցից ստացան առաջնակարգ դիպլոմ 480, երկրորդական—438, իսկ չը կարողացան քննութիւն բռնել 433 ուսանողներ:

«Սանկտ-Պետերբուրգի տեղեկութիւններ» լրագիրը լատնում է, թէ մինիստրների ժողովը հաստատել է բանտերի գլխաւոր վարչութեան առաջարկութիւնը՝ հիմնել առանձին տաժանական կոլոնիաներ Վասպից ծովի կղզիների վերալ Կովկասեան լանցաւորների համար:

Փակած է սովեալներին օգնելու համար թագաժառանգի նախագահութեամբ կազմած կոմիտեոն և հրատարակած է սորա գործունէութեան հաշիւը, որից երևում է հետեւալը. 1891 թւի դեկտեմբերի 3-ից մինչև 1893 թւի փետրւարի 15-ը կոմիտեոյ գանձարանի մէջ մտել է անմիջական նւերներից 1,958,324 ռուբլի, ուրիշ հիմնարկութիւններից 2,480,307 ռուբլի և երկու բարեգործական խաղատոմսերի արդիւնքից 8,650,013 ռուբլի, գումարն է 13,088,644 ռուբլի, Մախսւած է 12,279,179 ռուբլի, որից ձիեր են բաժանւած 1,678,976 ռուբլի գումարի:

Նոր լուս տեսած գրքերից փշինք:

Короленко, Владимиръ.—«Очерки и рассказы», книга вторая, т. 1 р. 50 к. Կորոլինկոյի ալդ վէպիկները թէև ամենահասարակ նիւթերով են զբաղւում, բայց մեծ հետաքրքրութեամբ են կարդացւում շնորհիւ հեղինակի նուրբ գեղարւեստական ոճին:

Полонский, Я. П.—«Собаки», юмористическая поэма. Сб. 1892 г. Այս Պօլոնսկի մէջ հերոսները զանազան ծագման շներ են, որոնք անբաւական լինելով իրանց կեանքով՝ կամենում են միաբանութիւն կազմել բոլոր գաղանների հետ և ընդհանուր ուժով բարւոքել կեանքը, բայց չէ լաջողւում մտադրութիւնը, քէրևս հեղինակը կամենում է ասել, թէ այն ինչոր շներին և գաղաններին չէ լաջողութիւն, կարող է մարդկանց լաջողել, եթէ մարդիկ մարդիկ լինեն:

Голлесъ, Льюисъ.— „Бевъ—Хуръ“. Повѣсть изъ римской и восточной жизни въ эпоху возниженія христіанства. полныи переводъ съ англійскаго, ц. 2 руб.

Սա մի պատմական վէպ է, որի մէջ որպէս հերոսներ մտնում են և Յիսուսը, Մարիամը, նորա նշանած Յովսէփը, Յովհաննէս մկրտիչը և այլն։ Վէպի գլխաւոր հերոսը հրէաւ Բէնիուսն է, որի ընտանիքը ռոմանական լարարերութիւններ է ունենում արեւելից եկած երեք մոզերից մէկի ընտանիքի հետ։ Իսկապէս ուշադրութեան արժանին այն է, որ հեղինակը կարողացել է խիստ տաղանդաւոր կերպով արտապատել այն ժամանակաւ կեանքը։ Նրա ազէմում, Բէթղէհնում և Անտիօքում։

Чупровъ, И.—„Исторія политической экономіи“. 1892 г. Գրքի մէջ ոչ միայն բացատրւած են տնտեսական խնդիրները, բայց և հեղինակը նկարագրում է զանազան ժամանակների տնտեսական կեանքի բնաւորութիւնները։ Ընդհանրապէս գիրքը բաւական լարմար ձեռնարկ է քաղաքատնտեսութեան հետ ծանօթանալ կամեցողների համար։

Алексѣевъ, А. С.—Русское государственное право. Москва. 1892 г. Ալէքսէյեւի գիրքը ունենալով պարզ բացատրութիւն, զեղեցիկ լեզու և առատ նիւթ, կարող է համարել մի ընտիր ձեռնարկ ռուսական պետական իրաւունքի հետ ծանօթանալ կամեցողի համար։

Таганцевъ,—Лекцій по русскому уголовному праву, часть общая, вып. IV и послѣдній. Сб. 1892 г. Յալանի պրոֆեսոր և սենատոր Տագանցեւի մեծ աշխատութիւնը, որի տպագրութիւնը սկսած է հինգ տարի առաջ, այժմ պատրաստ է (ընդհանուր մասը)։ Գիրքը ոչ միայն նշանաւոր բովանդակութիւն, այլ և պարզ շարադրութիւն և թեթեւ բայց զեղեցիկ լեզու ունի։

Степанъ, П. А.—Страны креста и полумѣсяца и ихъ обитатели. Спб. 1893 թ., 500 էջից բաղկացած այդ համակրելի աշխատութիւնը ի միջի ալոց պարունակում է և թուրքիայի ասիական նահանգների մասին պատմական-աշխարհագրական և ազգագրական ճշգրիտ տեղեկութիւններ։ Թուրքիան ռուս-մուսուլմանները կարող են ի նկատի ունենալ և այդ գիրքը։

Карно, И.—„Исторія французской революціи“. Переводъ съ французскаго подъ редакціей и съ предисловіемъ Р. И. Сементковскаго. Спб. 1893 г. քննա 1 руб. Գրքի մէջ համառոտ կերպով և հեշտ ոճով պատմւած է ֆրանսիական լեղափոխութեան պատմութիւնը։ Չը նախելով իւր փոքր ծաւալին գիրքը տալիս է մեծ լեղափոխութեան դէպքերի փալլուն նկարագիրը, շատ լաւ բացատրելով նոցա նշանակութիւնը և երևութիւնների փոխադարձ լարարերութիւնները։